

proučavaju nacionalnu istoriju od obnove srpske državnosti, ali i kratak rok u kom je posao morao biti završen, kako bi poklapanjem sa proslavom dva veka obnove srpske državnosti ojačao svoju društvenu funkciju, verovatno su razlozi zbog kojih je poneki bitan događaj i ispušten, ali to nikako ne umanjuje vrednost ovog poduhvata. Uostalom sami autori su, s pravom, istakli nužnost selektivnosti pri pisanju ovakvih dela. Bilo kako bilo, ostaje činjenica da će onima koji budu držali u rukama ovu knjigu biti znatno olakšan posao praćenja novovekovne srpske istorije, kao i kontinuiranog i celovitog razmišljanja o njoj.

Mr Slobodan SELINIĆ

Drago Roksandić (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*,
Biblioteka Dialogica europea, Golden marketing – Tehnička knjiga,
Zagreb 2004, str. 303

Knjiga *Uvod u komparativnu historiju*, koju je priredio dr Drago Roksandić, profesor na Sveučilištu u Zagrebu, zajedno sa njegovom uvodnom studijom Komparativna historija: izazovi i mogućnosti, predstavlja značajan rezultat savremene hrvatske istoriografije. Ali, budući da su sve nacionalne istoriografije u bivšoj Jugoslaviji karakterisale zakašnjenja za rezultatima istoriografije u svetu, knjiga Draža Roksandića zaslužuje pažnju svake od tih istoriografija. Uostalom, u nadi da će naučne veze između istoričara država koje su nasledile bivšu SFRJ i nalazi se razlog da pažnji profesionalne javnosti u Srbiji ne izmakne Roksandićeve knjige.

Nema sumnje da je *Uvod u komparativnu historiju* rezultat izuzetnog individualnog pregnuća koje i podrazumeva svaka inovacija. Istovremeno, pojava Roksandićeve knjige na tragu je onih različitosti koje su strujale na prostoru bivše jugoslovenske države. Istoričara određuje više okolnosti: način formiranja, predmet istraživanja, istorijsko vreme u kome stvara.

Element upoređivanja sadržan je i u profesionalnom formiranju i u profesionalnom formiranju i u profesionalnom radu Draža Roksandića. On se školovao na univerzitetima u Beogradu, Zagrebu i Parizu. Njegov naučno pedagoški rad vezan je za više univerziteta: u Beogradu i Zagrebu, na Srednjoevropskom univerzitetu u Budimpešti. To je, uz predavanja na prestižnim američkim i evropskim univerzitetima i učešće u dugoročnim međunarodnim istraživačkim projektima, bilo presudno za Roksandićeve posvećenost komparativnoj istoriji.

Osim načina profesionalnog formiranja i rada, na pomenutu Roksandićeve posvećenost komparativistici uticala je i središnja tema njegovih istraživanja: sistemi vojnih krajina i prostorno i vremenski zahtevaju komparativno proučavanje.

Najzad, višestruki učinci globalizacijskih procesa nisu ni istoriografiju ostavili po strani. Iako je komparativna istoriografija starija od globalizacije, barem u savremenom značenju, ona je evidentno intenzivirala komparativistiku.

Drago Roksandić je, razume se, izostavio svoju egohistoriju. Prvo, *ishod*, ono što mnogi komparativisti smatraju bitnim u komparativistici, to jest knjiga. *Uvod u komparativnu historiju*, ne bi bio moguć bez opisanog načina Roksandićevog formiranja i rada, koji su *contradictio in adjecto* parohijalnosti.

Drugo, u ovoj *egohistoriji* sadržano je iskustvo koje treba da bude poznato naročito istoričarima u formativnim godinama. Važno je već na početku imati u vidu ono

na šta upozoravaju komparativisti: „Nezamislivo je misliti ne uspoređujući... Gotovo svako empirijsko istraživanje podrazumjeva neku vrstu poredbe... Poredba pruža temelj za izvođenje tvrdnji o empirijskim pravilnostima te za vrednovanje i interpretaciju slučaja po supstativnim i teorijskim kriterijima. U tom širem smislu poredba zauzima središnje mjesto u empirijskoj društvenoj znanosti kakvu se danas praktikuje” (Charles Ragin).

Uz već pomenutu uvodnu studiju, knjigu *Uvod u komparativnu historiju* zao kružuju dragoceni prilozi: O autorima izabranih radova; Bibliografija (čak na trideset stranica knjige što predstavlja desetinu njenog ukupnog obima); Imensko kazalo; Pojmovno kazalo (svojevrsno svedočanstvo o obaveštenosti priređivača i rezultat njegovog iznimnog truda) i Bilješka o priređivaču.

U celini, *Uvod u komparativnu historiju* nadomešćuje nedostatak udžbenika iz komparativistike. Ali je i mnogo više od toga. U njoj je egzatnost istorijske nauke dovedena do nivoa matematičke egzaktnosti. Zbog toga komparativna historiografija i jeste veoma zahtevna; ona podrazumeva istorijsku erudiciju i po definiciji je manjinska. Uprkos tome, danas je, ističe Roksandić – „teško naći utjecajna istraživačka središta ili sveučilišne ustanove u svijetu koje na bilo koji način ne praktikuju komparativnu historiju i/ili komparativne metode”. Jednostavno, imperativi „svakovrsnih usporedbi” postali su „fenomen svakidašnjeg života u cijelome svijetu” (Drago Roksandić).

U izboru tekstova u *Uvodu u komparativnu historiju* oseća se snažna ruka priređivača. Koherentnost izbora proizišla je iz temeljnog poznavanja relevantne literature impresivnog obima i iznimno bogatog sadržaja. Priređivač se usresredio na razvoj komparativne historiografije, na njene unutrašnje mene i na njene šanse. U luku tekstova koji je zategao između francuskog historičara Marka Bloka iz 1928. godine i savremenog nemačkog historičara Jirgena Koke, Drago Roksandić je naznačio glavne kontroverze uporedne istorije.

U smislu da ljudi otkad istražuju društveni život, neprestano suprotstavljaju istorijske oblasti iz dva ili više vremena i mesta (Theda Socpol, Margaret Somers), uporedna istorija nije nova. Ali, njen se početak vezuje za pojavu „nove istorije” u Francuskoj tridesetih godina prošlog veka, za pojavu interdisciplinarnog istraživanja društva, privrede i civilizacije.

Utemeljivači „nove istorije”, odnosno čuvenog časopisa „Anali” bili su Mark Blok i Lisjen Fevr. Usput, tekstovi ovog drugog pojavili su se prvi put, u jednom odličnom prevodu na srpski jezik, kao izdanje Srpske književne zadruge, tek 2004. godine. Tekstove je, pod naslovom *Uvod u istoriju*, priredila i pogovor napisala dr Dubravka Stojanović. Važno je što se ovaj izbor pojavio kad i Roksandićev izbor. Tek zajedno uzeti, ova dva izbora objašnjavaju sudbinu komparativistike u Francuskoj.

Tekst Marka Bloka *Za komparativnu historiju evropskih društava*, kojim je Roksandić i započeo svoj izbor, nazvan je „komparativnoistorijskim manifestom”. Prema Bloku, „potrebna su dva uvjeta da se, historijski govoreći, može komparirati: određena sličnost među promatranim činjenicama... i određena različitost među sredinama u kojima su se one pojavile”. Blok je imao u vidu Evropu. Smatrao je da bi „i sve one sličnosti i sve one razlike koje konstituiraju evropsku povjesnu baštinu” jedino mogla otvoriti „društveno povijesna komparatistika”.

Ipak, u Francuskoj nije došlo do većeg uspona komparativne istorije. Poređenje je bilo više implicitno nego eksplicitno, sa izuzetkom istorijske demografije i privredne

istorije. Razlog za rezervu prema komparativnoj istoriji ležao je u razvitku sociologije, odnosno u strahu od „sociologizma”.

Francuski istoričari smatrali su da komparativna istorija nema određen, jasan metod. Da analizi slučaja daje prednost nad opštim i dovodi do gomilanja regionalne istorije; da je većina istorijskih paradigmi oblikovana u poslednjih pedeset godina, i to ne upoređujući se sa onima kod drugih naroda već sa stavovima unutrašnje politike; da je u Francuskoj svest o „posebnom putu” različita u poređenju sa onom u Nemačkoj.

Oba svetska rata uticala su na probijanje evropskog okvira komparativne istorije, a razvoj društvenih nauka na njenu bogatu interpretaciju.

Najjače uporište komparativističkih studija postale su Sjedinjene Američke Države – u sociologiji, politologiji, ali i u istorijskoj nauci. Tamo su se već od sedamdesetih godina prošlog veka počele javljati i knjige u kojima se mogao napraviti bilans onoga što je urađeno i ukazati na mogućnosti daljeg razvoja komparativistike.

Posle Drugog svetskog rata transkulturno upoređivanje postalo je potreba. Ali, ono je tretirano više kao stav nego kao metod. Upozoravalo se da bi bilo „drsko etabliranoj istorijskoj znanosti tonom prijeteće strogoće predbacivati provincijalizam ili narcizam i preporučiti joj transkulturno proširenje vidika kako bi se pokazala da je u stanju nositi se s izazovima kasnoga 20. stoljeća” (Jurgen Osterhammel). Ali, otvoreno je pitanje kako da stav postane metod. Sa ovog stanovišta su važne sledeće napomene: 1. ne može se izgubiti iz vida da je čitav niz istorijskih fenomena po svojoj suštini transkulturalni; 2. ako se istoriografija ne bavi takvim fenomenima, ona rizikuje različite stepene izolacije; 3. mogućnost transkulturnog upoređivanja temelji se na univerzalnom jedinstvu istorijske nauke; 4. uporednu istoriografiju prati razgraničenje i klasifikacija uporednih jedinica: u internacionalnom upoređivanju to su nacije, odnosno nacionalne države, u transkulturnom i internacionalnom „kulture”; kultura kao jedna od temeljnih dimenzija ljudskog života ne može se isključiti iz transkulturnog postupka.

Kao jedna od prepreka razvoja komparativne istoriografije navođen je galocentrizam. U Nemačkoj – germanocentrizam koji je za neke nemačke istoričare isto što i provincijalizam. Imajući u vidu da se od Blokovog „komparativnoistorijskog manifesta” promenio okvir u kome se upoređivalo, ovome treba dodati i evropocentrizam. Ovo poslednje je u središtu ne samo Roksandićevog Uvoda u komparativnu historiju već i njegovih komparativnih proučavanja procesa modernizacije.

Komparativistika je opovrgla stanoviše „da će kulturni program modernosti kakav se razvio u modernoj Evropi i temeljne konstatacije koje su tamo nastale – naposljetku prevladati u svim modernim društvima i društvima u modernizaciji, i da će daljnjim širenjem modernosti ovladati cijelim svijetom (Samuel N. Eisenstadt).

Za razliku od optimističke vizije, komparativna istorija ukazuje na unutrašnje sukobe koji su ukorenjeni u protivurečnostima i napetostima koje prate razvoj kapitalizma i političke demokratije. Pojam *mногоstruke modernosti* izražava tu složenost. Bez komparativne istoriografije, bez komparativistike uopšte, gotovo da nije moguće odgovoriti na pitanje: „šta zapravo čini zajedničko jezgro modernosti”.

Svoj izbor tekstova u *Uvodu u komparativnu istoriju* Drago Roksandić završava tekstem savremenog nemačkog istoričara Jirgena Koke *Asimetrična historijska poredba: slučaj njemačkog Sonderweg*. Ovaj tekst je veoma podsticajan. Zbog toga je *Uvod u komparativnu historiju*, uz već navedene kvalitete, još i knjiga efektnog kraja.

Koka, naime, analizira odnos *posebnog puta* (*Sonderwega*) Nemačke i izbora koji je ona napravila 1933. godine, odnosno nacionalsocijalizma. U pitanju je asimetrično upoređivanje koje može dovesti do problematičnih zaključaka.

Pitanje posebnog puta ima smsila u raspravi zašto je Nemačka pervertirala u totalitarizam i fašizam dok se to nije dogodilo zapadnim zemljama koje su bile u otprilike sličnim uslovima. Van ovog konteksta, rasprava o posebnom putu može da vodi u pogrešno razmišljanje. U pogledu većine pitanja svaka zemlja, pa čak i regija, ima svoj *posebni put*.

Kad je reč o *posebnom putu* u Nemačkoj, funkcija istorijske nauke sastoji se, prema Koki, u ispitivanju kolektivnog identiteta. Upoređivanje Nemačke sa Zapadom zapravo „otvara pogled na alternativni povijesni razvoj i događanja”. U svetlu boljih, manje diktatorskih, nefašističkih alternativa, tok nemačke istorije u 20. veku ne izgleda neizbežan. Zato, kaže Koka, *posebni put* „tone u prošlost” a nacistička Nemačka je intenzivnije prisutna u istorijskoj svesti nego pre dvadeset godina – „I ne izgleda da će se to uskoro promijeniti... To je teret, i on je nepromjenjiv: dio povjesti koji ne nestaje u vremenu već, naprotiv, biva sve podsticajniji.

Kokina rasprava je podsticajna i za Roksandića. Sve zavisi, kaže on, od izbora predmeta upoređivanja: „Kada bi u njemačkoj historiografiji bilo više usporedbi sa zemljama srednjoistočne ili jugoistočne Europe, brojna bi se pitanja mogla drugačije postaviti”. O *posebnom putu* Rusije i da se ne govori.

Kakve su, najzad, šanse uporedne historiografije? S pravom je isticano da je ona vrlo zahtevna: „Upoređivanje je posao za pojmovno eksplicitno, teorijski orijentirane, analitičke historičare, koji imaju određenu distancu prema povijesnoj tradiciji, i stoga je, zasad, posao manjine” (Jirgen Koka).

U komparativnoj historiografiji Drago Roksandić vidi glavnu šansu za hrvatsku historiografiju. Komparativistika je, uostalom, već sastavni deo formiranja novih generacija istoričara na Sveučilištu u Zagrebu.

Za početak, važno je biti obavešten i smanjivati zakašnjenje ne samo za trendovima u svetskoj historiografiji nego i u svom okruženju.

Dr Latinka PEROVIĆ

Dubravka Stojanović, *Srbija i demokratija 1903–1914: istorijska studija o „zlatnom dobu” srpske demokratije*, Udruženje za društvenu istoriju, Biblioteka *Ideje*, 6, Beograd 2003, str. 450

Za knjigu *Srbija i demokratija 1903–1914*, Dubravka Stojanović dobila je nagradu Grada Beograda kao najznačajnije dostignuće u oblasti društvenih nauka. Reč je o knjizi koja saopštava nove činjenice i daje nove interpretacije događaja koji su ne samo obeležili početak 20. veka nego su ga u celini i odredili.

Srbija i demokratija 1903–1914, je i jedna lepo pisana knjiga. U srednjoj i mladoj generaciji srpskih istoričara, po mome mišljenju, niko, osim pokojnog Ivana Đurića, nije toliko poklanjao pažnju izrazu. Odnosno, imao u vidu čitaoca kome je knjiga i namenjena. Ivan Đurić se pozivao na francuskog istoričara Žorža Diboia koji je verovao da je istorija takođe „i naročito baš to veština dobrog govora” i da istoričar treba